

Svensk fäbodkultur och utmarksbruk

Medlemstidning för Förbundet Svensk Fäbodkultur och utmarksbruk | nr 4 • 2020

-
- ❖ Ko på rot
 - ❖ Ett enat förbund
 - ❖ En knapp till framgång
 - ❖ Restaurering av ängs-och hagmarker

Tidskriften Svensk fäbodkultur och utmarksbruk är medlemstidning för FSF. ISSN 2003-2307
Om inte annat anges så är artiklarna författade av redaktionen. Åsikter i artiklar som inte signerats av styrelsen är inte med automatik förbundets åsikter.

För medlemskap betala 300:- per person, organisation eller företag eller 500:- per familj utan begränsning av antal personer i hushållet. Varje sådant medlemskap ger en röst vid årsstämman. Övriga kan beställa tidskriften för 100:-/styck eller prenumerera via sin förening 150:-/per år
Sätt in aktuell avgift på bankgiro 5243-8538

Förbundet Svensk Fäbodkultur och utmarksbruk (FSF) www.fabod.nu

Ordförande Kenneth Johansson
072 560 87 73, kenneth.johansson@fabod.nu
Vice ordf, Olle Berglund
070-208 9817, olle.berglund@fabod.nu
Ledamot Carin Gisslén-Schönning, sekreterare
070-398 37 83, carin.gisslen-schonning@fabod.nu
Ledamot Dennis Olsson
070-215 62 82, dennis.olsson@fabod.nu
Ledamot John Arne Thyselius
0687 330 15, john.arne.thyselius@fabod.nu
Ledamot Victoria Johansson Törnqvist
073 368 89 88, victoria.johansson.tornqvist@fabod.nu
Ledamot Ingela Käreskog
070 570 07 58, ingela.kareskog@fabod.nu
Ledamot Svante Johansson
070-190 00 45, svante.johansson@fabod.nu
Ekonomi Lena Åkerlind
070 350 80 66, ekonomi@fabod.nu
Revisorer Inge Wikström och Lotta Wiringe,
revisorer@fabod.nu

De regionala fäbodföreningarna är medlemmar i förbundet och har en viktig roll för regional intressebevakning, aktiviteter och kontakter med fäbodbrukare, fäbodägare och fäbodlag och andra intresserade.

Dalarnas Fäbodbrukarförening, DFBF
[facebook.com/dalafabod](https://www.facebook.com/dalafabod), dalafabod@yahoo.com
Föreningen Värmlands Säterkultur, FVS
[facebook.com/varmlandsaterkultur](https://www.facebook.com/varmlandsaterkultur),
varmlandsaterkultur@gmail.com
Värmlands säterbrukarförening,
VSBF, varmlandsbf@gmail.com
Gävleborgs Fäbodförening, GFF
Blogg: gfabod.blogspot.com, info@xfabodar.se
Jämtland och Härjedalens fäbodförening JHF
Kontakt: ordf Inga-Lis Bromée 070 772 69 98

Omslagsbild: Nordsvenska arbetshästen Tittut, Backfors Gård i Bjurholm, Västerbotten.
Foto Elin Nordlund

Tidningen Svensk fäbodkultur och utmarksbruk ges ut med stöd av Riksantikvarieämbetet och Naturvårdsverket

Tänk globalt och handla lokalt!

Nya medlemmar fortsätter att strömma till FSF och nu är det beslutat att vi samlar fäbodrörelsen i Sverige för att göra oss ännu större och starkare. Fäbodriksdagen i Klövsjö blev närmast en succé. Det finns stort engagemang hos våra medlemmar, vilka kommer med förslag och idéer på frågor som FSF bör ta tag i. Och engagerade medlemmar är en framgångsfaktor när vi nu bygger en folkrörelse med uppgift att värna och utveckla fäbodbruket i landet. FSF har lämnat remissvar, gjort uttalanden, deltagit i sakråd (dialog mellan organisationer och departement) och skrivit till regeringen och myndigheter i aktuella frågor. Se vår hemsida; www.fabod.nu

Själv deltog jag för ett tag sedan i ett sakråd om EU-kommissionens "från jord till bord-strategi", med utgångspunkt i den vällovliga gröna given att Europa ska vara klimatneutralt senast 2050 och prioritera miljö-, klimat- och hälsofrågor. Jag framhöll att FSF arbetar efter devisen "Tänk globalt och handla lokalt" och att underifrån-perspektiv och delaktighet är nödvändigt för framgång. Även fäbodbrukare, småbrukare, och mindre skogs- och markägare måste få komma till tals.

Jag påminde om att den pågående corona-pandemin tydligt visar hur sårbara vi är. Därför blir det så tydligt att FSF ligger rätt när vi lyfter fram småskalighet, överblick, självhushållning, ökad självförsörjnings-

grad för livsmedel, förnybar energi, korta transporter mm som viktiga områden för att minska sårbarheten och bygga det långsiktigt hållbara samhället. Liksom att vi behöver åkermarken att producera mat på.

Vi behöver också livskraftiga och konkurrenskraftiga företag samt starka konsumenter. Särskilt spännande är innovationskraften i mindre företag som kan ge utveckling i hela landet och en levande landsbygd. Från FSF har vi bland annat fört fram krav på sänkt skatt på arbete, ökade satsningar på bredband, infrastruktur och de gröna näringarna.

Några viktiga och konkreta förslag från FSF som bör tas in i "från jord till bord-strategin" och som för övrigt skulle underlätta för fäbodar med livsmedelsproduktion:

- Förenkla regelverket
- Ge myndigheter ett tydligt främjandeuppdrag
- Samordna myndighetsansvaret på alla nivåer
- Underlätta för småskalig produktion
- Underlätta hållbara val genom ursprungsmärkning
- Ställ krav på sund, säker och hållbar mat vid offentlig upphandling

Dessa, och många andra, för fäbodbrukandet viktiga frågor ska vi driva från FSF:s sida. Ju fler vi är, desto starkare blir vi!

Kenneth Johansson
Ordförande FSF

Ordförande Kenneth Johansson på Karl Töväsens fäbod i Rättvik, Foto Hällpetters Maria Bergström

Nu är vi en röst i världen, nu är vi ETT förbund!

Fäbodriksdagen i Klövsjö var den första i sitt slag en gång i tiden och att vi just i Klövsjö nu också tog beslut att samla fäbodrörelsen i ett gemensamt förbund är i sig historiskt. Beslutet fattades under den extra stämma som FSF kallat till. Gävleborgs Fäbodförening (GFF) valde dock att inte delta i beslutet då de inte har lyckats komma till enighet i sin regionala förening hur de ska ställa sig till att ingå i ett gemensamt förbund. Men i övrigt togs ett samstämtigt beslut om att vi nu ska vara en gemensam fäbodrörelse. Återstår att se om GFF kommer att välja att ställa sig utanför eller att bli med i ett senare skede.

MÅNGA MOTIONER OCH FÖRSLAG

När de punkter som hänskjutits till extra-stämman gått igenom så återstod att gå vidare med mötet som går under benämningen Fäbodriksdagsförhandlingar.

Här kan man säga att det inför mötet varit som en champagnegalopp - till styrelsen hade inte mindre än elva motioner inkommit!

Utöver det hade mötet att diskutera och ge synpunkter på inte mindre än tre förslag på uttalanden/öppna brev. Diskussionerna som fördes hamnade mycket på frågan om mulbetesrätten. Där fick också FSF:s styrelse i uppdrag att jobba för att tillsätta en grupp som utvecklar frågan vidare. De uttalanden/öppna brev som gick vidare var rovdjursuttalandet och det om livsmedelsfrågorna. Några av dessa har sen rönt framgång i media.

JOBBA FRAMÅT

Det var ett brett engagemang i de frågor som lyftes i motioner och skrivelser. Tiden var för knapp för att hinna tala ut om saker och ting. Kanske är det så att formen för hur vi jobbar

Klövsjö bygdegård, Foto Christer Morlind

med frågorna måste utvecklas. Här har styrelsen en uppgift att jobba med inför framtiden: Hur kan vi mer kortfattat få fram kärnan i frågorna för att konstruktivt jobba framåt i vår numer samlade organisation.

Ett resultat av förbundets arbete under det senaste året är att fäbodrörelsen syns mycket i media. FSF börjar bli en röst, eller kanske ett eko från en koskälla, näverlur eller ett kohorn, som tydligt ska höras med sitt budskap från ett gemensamt fäbodförbund.

ROVDJUR – EN HET FRÅGA

Det uttalande som uppmärksammats mest efter fäbodriksdagen är det som handlar om rovdjur. När ämnet behandlades under lördagen fick vi en bra genomgång från Länsstyrelsen om hur bland annat § 28 fungerar och hur man kan agera utifrån lagen. Men Länsstyrelsen fick också frågan:

- Hur kan fäbodrörelsen hjälpa er på regional myndighetsnivå att påverka reglerna kring exempelvis hur många vargar som ska jagas? Fäbodriksdagen fick inte något direkt svar utan förklaringen att Länsstyrelsen har att följa de regler och lagar som finns. Därför uppmanades vi att påverka våra politiker i riksdagen. Den uppmaningen ska vi ta vara på. Det är den vägen vi kan skapa förändring. Men det börjar med att vi måste få en förståelse för hur vår verklighet ser ut. Ett populärt uttryck i dag är ”i min värld”, låt oss förklara hur det ser ut ”i vår värld” – fäbodvärlden med så många verkligt höga och unika värden.

Olle Berglund

De uttalanden och motioner som behandlades samt protokoll från fäbodriksdagen finns att läsa och ladda ner från hemsidan www.fabod.nu

Paula Daabach med stuten Alf som hon har starka band till, Foto Håkan Färnlund

Ko på rot

Erik Daabach är en av fyra bönder i Härjedalen som sköter kommunens kor. Han var med från starten år 2014 och berättar hur det kom igång.

– Kommunen bjöd in till ett möte på Långå gård och berättade att de ville köpa kor på rot. Det lät intressant men jag sade direkt att de inte riktigt förstått det här med kor, man kan inte jämföra till exempel en Highland cattle med en Hereford. Det är skillnad på ko och ko. Men hursomhelst, nu är det tre olika varianter som gäller. Fjällkor och Highland är en kategori, konventionella djur är en annan och ekokrav-uppfödning den tredje kategorin, den som jag själv har.

Erik, som driver Per-Hans lantbruk i Hede tillsammans med dottern Paula, sålde två djur det första året, kor som alltså gick kvar hemma i Hede tills de slaktades.

LISTIG LÖSNING

Men hur är det med kommunen, kan de äga kor? Har de överhuvudtaget något produktionsplatsnummer? Svaret är nej och Erik berättar hur de kommer förbi det problemet.

– Vid köpet tar jag bara betalt för 80 procent av kon, resterande 20 procent debiterar jag vid slakt. Formellt är det därför jag som äger kon tills jag fått slutlikvid, ungefär som om man köper en bil.

”Formellt är det därför jag som äger kon tills jag fått slutlikvid, ungefär som om man köper en bil”

Idag går det åtta kommunala kor om året på Per-Hans lantbruk. Erik är nöjd med systemet.

– Det var lite svårt i början att veta vad vi skulle ta betalt för korna, man fick tänka på ett annat sätt. Visst, det är klart att det blir lite dyrare för kommunen nu än om de går ut och köper kött. Men

Erik Dabaach, Foto Hällpetters Maria Bergström

längsiktigt så har de igen det, Härjedalen håller på att växa igen men vi kommer att få bukt på det nu. Här i Hede är nästan varje åkerlapp odlad numera. Vi bönder betalar skatt i Härjedalen och det gör de som jobbar på styckeriet också. Ko på rot är en väldigt bra idé, det gynnar alla.

Hällpetters Maria Bergström

Kommunala kor i Härjedalen ger lokal mat i de offentliga köken

Idén verkar helt klockren. Frågan är bara varför inte fler kommuner tagit efter?

Ett trettiotal kommunkosser går fritt och betar på de härjedalska skogarna, ängarna och fjällen. Genom ett samarbete med lokala bönder får djuren tillsyn tills de slaktas. Sedan styckas köttet lokalt på Hede Kött och Chark för att därefter serveras på äldreboenden och skolor. Kommunstyrelsens ordförande i Härjedalens kommun, Anders Häggkvist (C), fanns på plats i Klövsjö och berättade om projektet "ko på rot".

– Vi ser tre stora fördelar med det här. Dels så stöttar vi våra lokala bönder, vilket känns bra, det är tuffa förutsättningar att vara jordbrukare i den här delen av landet. Under torrsommaren 2018 köpte vi till exempelvis på oss ännu mer kött än vanligt för att stötta bönderna som såg sig nödgade att slakta på grund av torka och foderbrist. Dels håller vi byar och marker öppna. Sist, men inte minst, vi vet vad vi levererar på tallrikarna. Det är mat utan konstiga E-nummer och fri från antibiotika. Ren, lokalproducerad mat.

TYDLIG VILJEINRIKTNING

Allt detta kan ske genom ett medvetet

beslut från kommunens sida att satsa på lokalproducerat och klimatsmart. Genom en kreativ upphandling där ett krav var att korna skulle beta på härjedalsmark kunde kommunen styra upphandlingen av kornas skötsel. Ett annat av kriterierna var att korna skulle få vistas utomhus under en angiven period samt att de vintertid bara skulle äta grovfoder utan soja. I dagsläget är det tre bönder som ansvarar för skötseln.

"Vi vet vad vi levererar på tallrikarna. Det är mat utan konstiga E-nummer och fri från antibiotika. Ren, lokalproducerad mat"

INTE BARA NÖTKÖTT

Anders berättar också att kommunen köper in sik från Grundsjön, även den serveras i de kommunala köken. Potatisen kommer från en lokal odlare och på menyerna finns även älg- och renkött. I sina utåtriktade kontakter har man tentaklarna ute.

– När vi träffar folk som producerar mat så frågar vi alltid om de är intresserade av att leverera något. Vi skulle gärna

Anders Häggkvist (C),
Foto Hällpetters Maria Bergström

vilja hitta någon som kan förse oss med gris, höns och annat kött. Vi håller alltid dörren öppen.

VILL SE REGELFÖRENKLING

När det gäller fäbodbruket vill Anders se en förenkling av de regler som berör djurhållning och småskalig produktion.

– Regelverk, byråkrati och rovdjur är hinder i vägen, fäbodbrukarna är en fantastisk kår av människor som verkligen vill och kan saker. De borde få mer stöttning för att bedriva sin verksamhet.

Hällpetters Maria Bergström

Fäbodrörelsen bjuds in till Sveriges riksdag

Bland deltagarna på fäbodriksdagen fanns Per Åsling (C), bonde och företagare från Jämtland som sedan 2006 sitter på plats nr 48 i riksdagen.

Per var nöjd med dagens program som han tyckte väckte många funderingar inför framtiden.

– Det som gjorde stort avtryck var alla konstruktiva diskussioner. Det är mycket jävlar anamma i fäbodrörelsen med inriktning på att utveckla fäbodbruket. Det var absolut värdefullt för mig att kunna vara med i Klövsjö. Fäboden är en viktig del i svensk matproduktion, speciellt i den bemärkelsen att den värnar om gamla traditionella metoder.

Svensk kultur skulle bli så mycket fattigare utan fäbodbrukare. Nu vill Per stå som värd på riksdagen för ett seminarium om fäbodrörelsens framtid.

– Jag skulle vilja att vi kör ett seminarium i vår, även om det med tanke på pandemin är svårt att planera just nu. Jag ser seminariet som en arena för att konstruktivt kunna diskutera förslag på förändringar som gör det lättare att bedriva fäbodbruk och att den näringen också kan växa. Många beslut i riksdagen har direkt eller indirekt påverkan på fäbodbruket, därför är det viktigt att vi får kunskap om fäbodrörelsens villkor.

Hällpetters Maria Bergström

Per Åsling (C), Foto Hällpetters Maria Bergström

Inga-Lis Bromée och Christer Morlind

Vy över Klövsjö, Foto Olle Berglund

Ett kanonjobb av Jämtland-Härjedalens Fäbodförening (JHF)

Att anordna fäbodriksdag är inget man gör i en handvändning, det ligger månader av arbete bakom för att få allt att klaffa.

Vi ringer upp de två som verkar haft koll på det mesta, Inga-Lis Bromée och Christer Morlind, ordförande respektive kassör i föreningen.

– Tack för ett superbra arrangemang, säger vi.

Christer slår blygsamt ifrån sig.

– Det är Inga-Lis som dragit det tyngsta lasset, hon har gjort så gott som allt och tagit alla kontakter.

Inga-Lis kontrar och svarar:

– Man kan inte göra något ensam och jag har haft stöd från många. Hela styrelsen har varit med och gått igenom alla detaljer. Allt har gått som på räls.

STÖD AV LÄNSSTYRELSEN JÄMTLAND OCH ANDRA AKTÖRER

I ett tidigt skede av planeringen träffade Inga-Lis landshövding Jöran Hägglund och presenterade idén om att anordna fäbodriksdag.

– Landshövdingen ställde sig bakom projektet och vi fick en handläggare som vi kunde vända oss till. I slutändan fick vi också ett ekonomiskt stöd för att klara budgeten även om de inte lovat något sådant från början.

Inga-Lis drog också i andra trådar och fick LRF och Länsförsäkringar att ställa upp och betala luncherna, likaså var det Bergs kommun som tog på sig kostnaden för lördagens middag.

KASTRULLERNAS MÄSTARE

Maten ja, den är värd att nämnas lite extra. Välkomponerad av lokala råvaror, det märktes att kocken Peter Dahlbäck från Vemdalen Catering, verkligen lagt ner sin själ i grytan. Vi tog och ringde honom också för att höra hur han hade tänkt.

– Min ambition med maten på Fäbodriksdagen var att det skulle vara några rätter som är traditionella fast lite glömda, som kall inkokt lax fast med regnbåge från Börtnan, kärnmjölkskaka till kaffet och så vidare. Det är säkert jättelänge sedan någon av gästerna åt det, då blir det kul att servera.

Vi får också veta att när Inga-Lis beordrat att det skulle vara flötgröt till fisken så blev köket lite fundersamt, ingen hade recept på det. Men då sade en av kockarna:

– Jag ringer och frågar mormor! och så var saken löst.

SJUNGANDE MODERATOR

Ett bra grepp under riksdagen var att anlita Linda Forss som moderator. Med sig hade hon Janne Hemmingson och Jens Comén. Linda såg till att programmet flöt på som det skulle och mellan programpunkterna underhöll trion med musik och sång. Det var, så klart, Inga-Lis' idé att anlita dem.

– Jag tänkte att ska jag ha hand om det här så behöver jag en bra moderator. Och det fanns bara en jag ville ha och det var Linda. Jag har varit med när hon har varit moderator i olika sammanhang och visste att det skulle bli bra.

Peter Dahlbäck, Foto Anna Wilhelmsson

Helt klart är att utan en samlad styrelse i Jämtland – Härjedalens Fäbodförening skulle det ha varit svårt att ro fäbodriksdagen i land. Och Inga-Lis' enorma nätverk har varit en stor tillgång, hon känner någon överallt.

– Har man varit både lärare, rektor, politiker och fårbonde, då har man väl all kompetens som behövs, förklarar hon.

När vi såg Inga-Lis stå i Klövsjös bygdegård under fäbodriksdagen, lugn, samlad, pekande och dirigerande åt alla håll kom bilden upp av Selma Lagerlöfs romanfigur Majorskan på Ekeby, sinnebilden av urstark kvinnokraft.

Finns det något negativt att säga om Fäbodriksdagen i Klövsjö? Jo, det regnade hela tiden. Men vädret rår inte ens en majorska över.

Hällpetters Maria Bergström

Håll kunskaperna levande

September 2020 på planeten jorden. Fäbodriksdag i Klövsjö. Birgitta Sundin och Kristina Åkermo vid Eldrimner visar hur det går till att få fram löpe. Det blir uppenbart för alla som ser på att här krävs kunskap. Detaljerad kunskap.

Hela världen är inne i en nästan ofattbart snabb förvandling. Det är sannerligen inte lätt att hänga med. Så många kurvor visar samma sak: förändringar som börjar sakta, stiger lite grand vartefter, för att till slut nå en fas där saker accelererar fort, och sedan ännu fortare. Till slut blir det helt ohållbart, och kommer till en punkt där de istället börjar kollapsa.

Det här gäller de globala förändringarna av vår levande värld: klimatpåverkan, förlust av natur, uppvärmning av hav, med mera. Det gäller också de globala förändringarna av våra samhällen: befolkningsutveckling, industrialisering, och inte minst det ekonomiska system vi alla lever med.

Alltsammans avspeglas även i vårt land, där vi ändå är förhållandevis förskonade, jämfört med många andra – än så länge. De så kallade lönsamhetskraven på jord- och skogsbruk driver fram en liknande situation. Den så kallade rationalisering-

en drivs längre och längre, snabbare och snabbare. Ohållbart.

VÄGSKÄL

Som det nu ser ut är det bara en tidsfråga innan vi alla börjar välja andra vägar. Gör vi det inte frivilligt så kommer vi att tvingas till det. Och hur ser de vägarna ut? Allt talar för att de handlar om att återknyta en mycket närmare kontakt med de naturresurser vi lever av. Att sluta se oss själva som skilda från naturen, och återkomma till att se oss som en del av naturen.

Vi vet inte hur det här kommer att se ut. Men det kommer att handla om en ny form av småskalighet, med gamla rötter. Kommer vi till exempel att få tillgång till nya maskiner, apparater och hjälpmedel? Eller kommer vi att få lappa och laga de vi redan har? Hur många av oss kommer att behöva återgå till att arbeta med jordbruk, i olika former?

KUNSKAP ÄR NYCKELN

En sak är ändå säker. Det kommer att krävas kunskap. Mycket kunskap. Just sådan kunskap som idag inte värderas i samhällsekonomin. Det handlar om hur man sköter djuren och markerna på ett i verklig mening uthålligt sätt. Väldigt mycket av den kunskapen har vi i arv från tidigare generationers sätt att föda sig av vad jorden ger.

Hjalmar Croneborg, Foto Hällpetters Maria Bergström

Därför säger jag till dig som är fäbodbrukare: var rädd om kunskaperna! Du är en jätte viktig bärare av dem. Håll dem levande. Lär dig mer hela tiden, var generös med att dela med dig av dem. Och håll ut! För allas vår framtid.

Hjalmar Croneborg

Samordnare av Nätverket Svenska kulturlandskap
www.svenskakulturlandskap.se

Jerk Gumuns Jones och Knis Anna Ersdotter Björklöf på gården i Västbjörka. Foto Hällpetters Maria Bergström

Ungt par satsar på jordbruk och eget mejeri

På Gumungården i Västbjörka är det full aktivitet när redaktionen hälsar på. Jerk är upptagen med slakt och inne i mejeribygnaden står separatoren i full gång medan Anna samtidigt pratar i telefonen och tar emot beställningar.

– Kom in, vinkar Anna, nu ringde de från Handslaget och sade att alla våra produkter är helt slut. Så jag måste jobba lite medan vi pratar.

Knis Anna Ersdotter Björklöf och Jerk Gumuns Jones är båda 22 år och gick lantbruksgymnasiet i Rättvik samtidigt. På somrarna jobbade de åt Jerks mor Tin Gumuns på Karl Tövåsens fåbod. Man kan lugnt säga att de vallats in i branschen redan från början. Efter gymnasiet åkte både Anna och Jerk söderut och testade att jobba på en gård som hade stordrift i Västeråstrakten men märkte att det inte var något som passade dem. Anna förklarar.

– Inte riktigt vår grej. 5 000 slaktsvin, 270 mjölkkor och några tusen hektar åkermark. Det var för stort och uppgifterna var inte så varierande.

GÅTT SOM PÅ RÄLS

Anna gick sedan en YH-utbildning i hantverksmässigt mejeri och blev färdig våren 2019. I samma veva bestämde sig Tin för att det var dags för en ny fas i livet och frågade ungdomarna om de

vulle ta över hennes kor.

– Varför inte? tänkte vi. Både Jerk och jag drömde om att ha mjölkkor och ett jordbruk och nu blev vi erbjudna både mejerilokal, utrustning och en djurbesättning.

Är det så att ni åkt på en räkmacka rätt in i företagsvärlden? Anna skrattar lite åt det och håller bara med till en viss grad.

– Nja, vi har fått ordna en hel del själva, bland annat så fick vi skaffa sex kvigor till och investera i ny utrustning, till exempel så har vi köpt en ny pastör och en del andra saker. Det är dessutom hårt arbete sju dagar i veckan eftersom vi inte levererar till något stort mejeri utan tar rätt på allting själva. Det är också mycket jobb med att bygga upp ett helt nytt varumärke.

VILL UTÖKA

Verksamheten har de döpt till Vallkullans mejeri och paret kan redan nu leva på sin omsättning.

– Det här har varit vår första sommar och det har gått bra trots coronapandemi med alla inställda marknader. Har vi överlevt det här året som vi började med noll i kassan kan det bara bli bättre sen.

Produkterna säljs på Handslaget i Rättvik och på REKO-ringen Rättvik/Leksand

– Det finns en stor efterfrågan på våra produkter och vi kommer att utöka sortimentet.

Hällpetters Maria Bergström

Knis Anna Ersdotter Björklöf, Foto Hällpetters Maria Bergström

Annas tre bästa tips för den som vill starta företag:

1. Inte pressa sig själv och sätta för höga mål. Börja i liten skala och utveckla i lagom hanterbara steg.
2. Ta vettigt betalt redan från början, det är svårt att höja priserna när det gått ett tag. Man måste få pusselbiten nedlagd tid/intäkter att stämma.
3. Renodla verksamheten, vi har till exempel bara kor. Det är bättre att göra en sak som man är bra på än 100 andra saker.

PS. Kolla in REKO Rättvik/Leksand på Facebook. Gruppen har i skrivande stund 2 854 medlemmar och ökade med 246 medlemmar bara den senaste veckan.

Våga ta betalt!

”Det finns inga gratisluncher” lyder ett känt talesätt. Om vi äter gratis så är det för att någon annan betalar. Någon annans tid, någon annans pengar. Men att ta betalt är ett känsligt ämne, speciellt inom kultursektorn. Tar man betalt är man kommersiell, och att vara kommersiell är ju fult. Eller...?

Tin Gumuns, Foto Hällpetters Maria Bergström

Så gick tankarna när vi skulle träffa Tin Gumuns från Karl Tövåsens fäbod i Rättvik. Tin tar sedan 2016 en entréavgift till sin fäbod. Här förklarar hon varför och hur hon tänker kring det.

– Jag tog över fäboden år 2006 och från början gjorde jag som alla andra, jag hängde upp en mjölkkruka med en lapp om att besökarna gärna kunde lämna en grindslant. Jag kokade väl en tjugo koppar kaffe om dagen och serverade det tillsammans med en knäckemacka med eget smör och ost. Jag hade en deltidsanställd redan från början och märkte snart att det var svårt att få det att gå runt på fika och kanske en ost för sextio spann.

HÖLL PÅ ATT GÅ PÅ KNÄNA

Och så där höll det på i några år. Det kom mer och mer folk men det gav inte de pengar som täckte alla omkostnader.

– Sedan kom striden mot Skatteverket och jag blev omskriven i alla tidningar från Skåne och längst upp i norr. Det blev rena invasionen av besökare och jag höll på att gå på knä. Jag tänkte att antingen lägger jag ner hela besöksverksamheten eller så måste jag ta betalt så att jag kan ha fler anställda. Det går åt så många timmar med att hinna ta hand om djuren, ta rätt på mjölken och tillverka produkter och så städa och hålla ordning innan besökarna kommer. Det gick helt enkelt inte längre.

TOG NYA TAG

Tin läste om Sahlins struts i Borlänge som tog entréavgift där besökarna fick en knapp som gällde hela säsongen.

– Jag tyckte att det verkade bra. Om besökarna kommer från Rättvik eller närområdet så vill de ofta komma flera gånger på en säsong. Är man då en barnfamilj så kanske det kan vara svårt att betala varenda gång. Så jag bestämde mig för att köra samma koncept som strutsfarmen och nästa sommar ta tjugo

kronor för barn och sextio för en vuxen, besökarna spar knappen och kan komma hur ofta de vill under sommaren.

ETT STEG TILL

Inför säsongen 2016 började Tin fundera vidare. Besökarna på Karl Tövåsen har många frågor, om djur, om fäbodbruk, om byggnader och historia. Frågor som Tin och hennes anställda hade svårt att hinna svara på.

– Om jag nu skulle ta betalt så ville jag ge besökarna något mer än att bara släppa in dem på området. Jag började räkna på hur mycket jag skulle kunna få in på en besöksavgift och att det kunde räcka till att anställa en person till. Och om jag gjorde det så skulle jag själv kunna ha guidade visningar två gånger om dagen och ta hand om besökarna på ett bättre sätt. Svara på alla frågor och ge dem tid. Men det krävs klass för att kunna ta betalt, jag måste kunna leverera.

”Från början gjorde jag som alla andra, jag hängde upp en mjölkkruka med en lapp om att besökarna gärna kunde lämna en grindslant”

Tin bestämde sig för att göra så, men blev snart rädd för vad hon hade satt igång.

– Jag var rädd för att jag inte skulle hinna med även om jag hade en anställd till. Men mest rädd var jag för att jag skulle prata inför publik. När den första turistbussen kom höll jag på att dö, jag hade offrat min högra hand för att slippa stå där.

REAKTIONER FRÅN BESÖKARE

– Folk blev jätteglada! Okej, någon klagade och menade att besöka en fäbod ingår väl i allemansrätten men jag förklarade att de var hemma hos mig nu. På mitt område. Om någon knorrade och sade att de bara tänkte fika så rekommenderade jag dem att istället åka till Fricks konditori. Konceptet blev jättebra. Besökarna ifrågasätter inte priset när de ser att de får större inblick i fäbodlivet. Jag inser att jag bedriver en folkbildningsverksamhet och gör samhällsnytta. Jag berättar om jordbruk, djurhållning, om skogsbete, om att inte tära på resurserna.

Med facit i hand är Tin nöjd med att hon tog beslutet att ta entré. Att hon värderade sin egen och de anställdas tid högre, att det jobb de utförde visst var något som folk skulle vilja betala för. Tin berättar att hon kör sin verksamhet helt enligt Skatteverkets regler med skatt och sociala avgifter för de anställda, liksom att hon också har försäkringar som täcker både besökare, anställda, djuren och sig själv.

– Det är klart att det kostar! Och då måste man våga ta betalt. Jag tror att det här är framtiden om man vill ha en levande fäbod och vill vi få in ungdomar i fäbodverksamheten. Då måste den gå ihop sig.

Hällpetters Maria Bergström

En knapp till framgång, Foto Olle Berglund

Inger Wiklund Forss, Foto Victoria Törnqvist

Ostform, Foto Inger Wiklund Forss

På Grejsan finner hon sitt lugn

Hos Inger Wiklund vid Grejsans fäbod finns inga skyltar med "öppet" eller "stängt". Nej, hon vill att det ska vara som förr, när lokalbefolkningen dök upp lite när som på fäbodarna för att köpa en bit ost eller smör. Någon utåtriktad verksamhet med marknadsföring mot turister vill hon inte driva.

– Nej, här i fäboden har jag min fristad, här finner jag mitt lugn, men sen får folk jättegärna titta förbi, och om det passar tar jag emot för en pratstund, säger Inger.

Delvis har hon nog fått den inställningen för att hennes färg- och viljestarka mamma, "Anna i Grejsan", som var fäbodkulla här i 50 år, var väldigt utåtriktad och ibland tog emot stora busslaster. Då var det förberedelser flera dagar i förväg och efteråt kunde Anna bli helt slut och få ligga till sängs i ett par dagar. Det har avskräckt Inger från den sidan av fäbodlivet. Men ibland bjuder hon andra på tystnaden och lugnet. Några gånger har hon anordnat fullmånemeditation och förra året blev det både yinyoga och zenmeditation. Nästa sommar har hon även planer på att kunna erbjuda övernattnin.

FÄBODKULLA FRÅN BÖRJAN

Annars är det mest fokus på getterna. De ska mjölkas morgon och kväll och produkter ska tillverkas. Tidigare har Inger haft kor också, men aldrig mjölkkor. Det hade dock hennes mamma som också gjorde mycket produkter till försäljning; både smör, ost och messmör. Wiklunds Anna började som fäbodkulla i Grejsan redan 1948. Sommaren 1951

låg Inger i hennes mage. Och den första sparken som Anna kände lär ha kommit just i fäbodstugan. Så nog har Inger fått fäbodlivet i sig genom modersmjölken. Sin första egna get, Gullspira, fick hon tidigt och hennes pappa brukade säga att "hon lärde sig att mjölka samtidigt som hon lärde sig att gå".

"Här känns allt så äkta och det skapas en rytm"

BARNDOMENS SOMRAR

Innan Inger och hennes syster Anneli började skolan flyttade familjen alltid upp till Grejsan så fort det fanns bete om våren. Men sen blev det ju skolan som styrde.

– Jag kommer ihåg en examensdag, på den tiden det var modernt med vida, vackra kjolar, med flera stärkta underkjolar. Finkläd på examen och sedan full fart hem och byta till fäbodkläder, och så bar det av så bar det direkt av till sommarens fäbodvistelse. Det kändes som att bli utsläppt på grönbete, att man kom till friheten.

Nu är Inger, som arbetat som lärare, nybliven pensionär och behöver inte styras av sommarlovet tider. Och det

hörs att hon uppskattar frihetskänslan. Hon söker inte heller några jordbruksstöd längre.

– Det är så mycket byråkrati att det inte känns värt det. Och så känns det skönt att vara fri och kunna göra som jag vill. För det är lite läskigt att binda upp sig för fem år i taget. Jag har ju blivit smärtsamt påmind om hur skört livet är och hur allt plötsligt kan förändras, säger Inger med ett stänk av sorg i rösten.

MÅR BRA AV NATUREN

För ett par år sedan miste hon nämligen sin dotter Marit i en tragisk olycka utomlands. Då blev det först alltför jobbigt att vara här i fäboden, som påminde så mycket om Marit. Men nu har Inger återerövat Grejsan som sin fristad där hon kan finna ro i själen. Inger menar att det viktigaste varför hon mår så bra här, är närheten till naturen. Och att djuren alltid finns omkring henne när hon är ute och pysslar. När det är vackert väder låter hon dörren stå öppen när hon är inne och kokar messmör i öppna spisen så att naturen är med henne då också.

– Här känns allt så äkta och det skapas en rytm. Här mjölkar man ungefär samma tider varje dag. Sen följer mjölkhantering, disk, ost- och messmörstillverkning i ett bestämt mönster. Vatten

ska bäras till både människor och djur, vedförråd fyllas på. I bästa fall blir det ett par timmars fri tid på eftermiddagen, innan det är dags för kvällsmjölkningsgen. Den där rytmen tror jag är viktig för tryggheten. Och så tror jag att det spelar in att jag inte behöver göra det för ekonomin. Jag behöver inte företaga och tänka på den biten utan kan koncentrera mig på det jag tycker är viktigast; att bevaka hantverket och den gamla kulturen och vara tillsammans med djuren och naturen, säger Inger och jämför med när

hon varit i kloster och det funnits en böneryttn.

RESOR OCH MÖTEN

Nu ser Inger även möjligheter till mer resande framför sig. För förutom fåbodlivet är resor en stor och viktig del av hennes fritid. Och hon har besökt många olika spännande platser i världen, ofta där det finns någon djupare andlighet att finna. Nu väntar nya platser och nya möten med människor. För att mötas tycker Inger är viktigt, att mötas i

den verkliga världen.

– Samtalet ger så mycket mer än vad ett sms någonsin kan göra, även om det är ett väldigt bra sätt att meddela sig. Och så fortsätter vi just att samtala i flera timmar, framför brasan i öppna spisen, till en kopp te med hembakat bröd och även medan vi låter getterna komma ut från sin inhägnad, ut i friheten på den öppna fåbodvallen med vacker utsikt mot sjön Dragen.

Victoria Törnqvist

Skådespelare i ny roll – som fåbodpiga

”S.O.S. min avbytare som skulle byta av mig från fredag morgon till nästa fredag har gett återbud idag på morgonen!!! Finns det någon som kan hoppa in?” Inger på Grejsan var inbokad på en kurs och lade ut ett nödrop på Facebook.

Strax ringde hennes telefon. Det var Ida Engvoll som erbjöd sig att ta hand om getterna. När redaktionen når Ida är hon på väg till Göteborg för att spela in en ny långfilm. En helt annan värld än fåbodlivet, men det sistnämnda är inte alls främmande för Ida får vi veta.

– När Inger gjorde sin efterlysning hade jag precis varit uppe i Ljungdalen på en vall och vaktat får.

”Det är mig hon ropar på” tänkte jag och när vi fått kontakt kändes det helt rätt.

TVÅ SOMRAR PÅ FÅBODVALL

Ida kom att tillbringa en vecka på Grejsan sommaren 2019 och kom sedan tillbaka nu i somras för att hoppa in

igen. Sommaren 2020 blev det sammanlagt en månads fåbodjobb eftersom hon också hann med att vara i Kesudalen i Funäsfjällen.

– Jag brukar säga att jag driver Idas gratis avbyttjänst, säger hon och skrattar men är fullt allvarlig när hon fortsätter, min förhoppning är att jag genom att vara med i den här tidningen får ännu fler chanser att jobba på fåbodar.

Det finns många likheter mellan att ta hand om djuren och skådespeleriet menar Ida.

– I båda fallen måste man ha sinnena öppna och vara sann. Man måste kommunicera sant, man kan inte lura djuren att mjölka.

Samtidigt är det mycket som skiljer världarna åt.

– I min bransch är det mycket grubbleri, det är det inte på fåboden. Jag trivs med enkelheten. Här finns en klar koppling mellan varför och därför. Varför ska jag hämta vatten, jo därför att det inte finns något vatten kvar. Det här är på något vis det riktiga livet. Man vässar

sina sinnen. Jag är inte så intresserad av skådespelarlivet och sånt som hör till det, att gå på fest i fina kläder ger mig inte mycket.

FORTSÄTTNING FÖLJER

Flera i Idas omgivning har svårt att förstå hennes dragning till det enkla livet.

– En del säger ”det där med fåbodlivet, vad då, ska vi backa tillbaka till medeltiden?” Självt tycker jag inte att det är så himla dumt att gå tillbaka lite. Ska man konsumera mat ska man förstå var den kommer ifrån, vad maten egentligen kostar och att djur inte är en industri. Fåbodlivet har gett mersmak och Ida drömmer om att i framtiden ha en egen vall.

– Jag ska fortsätta, det här är bara början!

Hällpetters Maria Bergström

PS. Är det någon fåbodbrukare som behöver hjälp av Ida? Maila oss på redaktion@fabod.nu så förmedlar vi kontakt.

Ida Engvoll, Foto privat

Ida Engvoll, Foto privat

Jennie kular, Foto Elin Heffler

Jennie och getter vid Östra Grunuberg, Foto Maria Björkroth

Jennie siktar på att doktorera om kulning

Vägen har gått över både opera, punk, gospel och rock. Nu är Jennie tillbaka i barndomens fåbodlandskap och forskar om kulning.

Jennie Tiderman är musikantikvarie på Dalarnas museum och går samtidigt en forskarutbildning på Musikhögskolan vid Örebro Universitet.

– Min forskning handlar om kulning. Det finns förstås en mängd olika perspektiv på detta och mitt handlar om upplevelser av att kula. I mina tidigare studier kring vallmusik har det visat sig att många som kular upplever känslomässiga sensationer i kroppen. Det kan yttra sig som gåshud, svettningar, pulsökning, tårar och andra gester. De blir berörda på många olika plan och det ger känslor av att vara glad, avslappnad och stark. Det kan även vara känslor av stolthet och respekt kopplat till både vårt gemensamma kulturarv och personliga minnen. Utifrån detta studerar jag nu vad det är som händer när dessa känslor upplevs. Hur känns det i kroppen och i rösten? Vad är det som ligger bakom dessa känslomässiga sensationer? Och varför kular man överhuvudtaget? Korna kommer ju oftast hem ändå.

För att svara på dessa frågor har Jennie gett sig ut i fält för att träffa både fåbodbrukare och personer som använder kulning som ett sceniskt uttryck.

– Jag spenderar flera dagar med dem och det är inte bara att knäppa bilder och

prata. Jag deltar i arbetet, kärnar smör, mjölkar, ystar ost och går vall. Under barndomen tillbringade jag mycket tid på Storviks fåbod då familjen hade en stuga i närheten. Nu är jag tillbaka i den världen.

”Kvinnor är negligerade i historieskrivningen, men som etnolog till skillnad från en historiker, kan man syssla mycket med mikrohistoria, livsberättelser”

VÄGEN HIT

Sång och musik har alltid varit viktigt för Jennie men det har tagit sig olika uttryck.

– I fjortonårsåldern började jag med opera efter att ha hört Birgit Nilsson sjunga i radion. Jag tyckte det var så coolt att hon kunde överrösta en hel orkester, så jag började ta lektioner i klassisk sång. Sedan började jag med gospel och spelade trummor i ett punkband.

Det var först efter att Jennie flyttat till Falun för att studera musikdidaktik som hon började intressera sig för folkmusik.

– Man blir snabbt introducerad i folkmusiken när man bor här. Efter min kandidatexamen fick jag jobb på Dalarnas Museum som musikantikvarie. Jag märkte att ljudarkiven främst innehöll folkmusik i olika former och jag lyssnade igenom allt. Det var speciellt en intervju med Karin Saros från Sollerön som berörde mig mycket. Hon började som fåbodpiga vid tolvårsåldern och skrev brev till sin syster. Brev som hon sedan läste in när hon var över 80 år. ”Vi var födda till arbete och ansvar” skrev hon.

MILSTOLPE

Orden från Karin grep tag i Jennie.

– Det väckte något inom mig. Jag kände en enorm respekt för fåbodkvinnornas arbete. Kvinnor är negligerade i historieskrivningen, men som etnolog till skillnad från en historiker, kan man syssla mycket med mikrohistoria, livsberättelser. Karin fick mig att vilja följa fåbodkvinnornas spår i landskapet och musikhistorien. Jag visste att det var det här jag skulle hålla på med, min ”mission in life”. Jag kände att jag är en del i deras historia och det var som ett uppvaknade.

Jennies forskningsresultat kommer att presenteras i en doktorsavhandling. Då hon doktorerar på halvtid, kommer avhandlingen att läggas fram senast 2027.

– Jag är så glad att jag har tid på mig så jag får gräva djupt ute på det mest inspirerande fält man kan tänka sig – Sveriges fåbodar och vallskogar.

Hällpetters Maria Bergström

Baqer Mosawi, Foto Victoria Törnqvist

Vad händer med Baqer Mosawi?

I nummer 1 2020 skrev vi om Baqer Mosawi, Sveriges troligen yngsta fäbodbrukare, som hotades av utvisning. Sedan vår förra artikel har hans utvisningsbeslut fått stor uppmärksamhet i flera artiklar i både ATL, fPlus och Dalabygden. Men protesterna har inte hjälpt. Utvisningsbeslutet står fast och Baqer tvingas därmed lämna Sverige.

Baqer har under sin långa asyltid arbetat hårt som fäbodbrukare, kan numer försörja sig själv och får bland annat jordbruksstöd som Ung Jordbrukare i EU. Stödet garanterar även hans fortsatta försörjning minst ett par år framåt. Han uppfyller därmed egentligen kraven för att få söka permanent uppehållstillstånd och/eller arbetstillstånd.

FYRKANTIGT REGELVERK

Men de 20-åriga reglerna nämner bara anställda i minst 4 månader och inte egenföretagare. På grund av att regelverken inte tar hänsyn till egenföretagare skulle Baqer behövt lämna Sverige för att få skicka in en ansökan. Det innebär att han skulle behövt åka till Afghanistan och vistas där under handläggningstiden, vilken kan vara så lång som över ett år. Senaste hoppet stod till att FN:s tortyrkommitté (CAT) i Geneve tog upp Baqers asylärende.

Sveriges regering fick till nästa år på sig att svara FN. Men trots att regeringen ännu inte svarat så ska nu alltså utvisningsbeslutet verkställas.

SKRIV UNDER!

FSF har även skrivit ett uttalande som har skickats till Kommittén för Framtida Svensk Migrationspolitik, till Justitiedepartementet och Migrationsverket. Johanna Lill-Inger Karlsson har startat en namninsamling på skrivunder.com som vid ca 3 000 underskrifter lämnades till berörda politiker. Namninsamlingen är fortfarande öppen och är nu uppe i 3 573 underskrifter. Men ingenting har hjälpt och nu kanske allt är för sent. Utvisningsbeskedet gör att Baqer tvingas sälja och slakta sin älskade lantrasbesättning som består av både fjällkor, rödkullor, värmlandsfår och lantrasgetter. Förutom oron för djuren så fruktar Baqer för att behöva återvända till Afghanistan. Dels är det fortfarande ett mycket osäkert land, dels har han via sociala medier fått ta emot flera hot på grund av hans "ateistiska livsstil" i Sverige.

Länkar till både artiklar, FSF:s uttalande och namninsamlingen finns på FSF:s hemsida www.fabod.nu

Victoria Törnqvist

Ann Britt Åsebol (M)

– Det som händer Baqer är förfärligt. Här har vi en person som vill jobba, har ett jobb och gör rätt för sig. I grunden behöver vi ha schyssta regler för

Ann-Britt Åsebol (M), Foto privat

hela immigrationspolitiken men vi har alltför många fall liknande detta, där personer som på eget initiativ skaffat arbete drabbas av stelbent byråkrati. Vi måste kunna se till enskilda individer och ta tillvara deras kompetenser. Det är ett elände när vi har en lagstiftning som inte fungerar. Idag är det Baqer, imorgon kanske någon som utvisas för att hen haft en tia för lite i timmen i lön. Stelbent byråkrati är inte bra.

Peter Helander (C) Foto Hällpetters Maria Bergström

Peter Helander (C)

– Här har vi en person som kan försörja sig själv och dessutom kan bevisa det. Det är en mycket märklig tolkning av regelverket när en person som betalar skatt och bidrar till samhället inte ska få stanna i Sverige. Att han dessutom gör en stor kulturgärning är en annan sak som ligger utanför regelverket. Men vi behöver inte färre fäbodbrukare i landet, vi behöver ha fler.

Roza Güclü Hedín (S), Foto Hällpetters Maria Bergström

Roza Güclü Hedín (S)

– Vi har under våren och sommaren suttit i parlamentariska samtal om hela migrationspolitiken. Det är ingen hemlighet att vi socialdemokrater gärna skulle vilja se förändrade regler för arbetskraftsinvandring men att det inte finns en riksdagsmajoritet för det idag. I detta fall blir det tydligt hur olyckligt det blir på många sätt. Vi har ett läge där vi ser att en del av vårt kulturarv riskerar att försvinna och där det behövs fler brukare. Här blir det också uppenbart att regelverket är krångligt och leder till att en person som bidrar till samhället och som är etablerad drabbas. Finns det brister är det värt att se över dem för att fler inte ska hamna i detta läge.

Restaurering av ängs- och

Bara sedan 50-talet har det hänt mycket, en stor del av våra öppna ängs- och hagmarker har vuxit igen. Vårt biologiska kulturarv är starkt hotat, finns det något intresse att försöka bevara det? Jag tror att svaret är ja. Så fatta mod - det går att restaurera markerna.

Om man har en gård och vill öppna upp markerna för att eventuellt ha betande djur där igen, ja, då gäller det att ha ett brinnande intresse för vad man ska göra. Det krävs kunskap, planering och framförallt en massa jobb. På frågan om den biologiska mångfalden kommer tillbaka, ja det gör den, kanske inte till hundra procent, men en stor del av det som fanns där för femtio eller hundra år sedan, kommer så småningom. Många frön och sporer överlever länge i marken och väntar bara på rätt tillfälle att gro. Och vi kan hjälpa dem på traven.

MITT EGET PROJEKT

Jag har jobbat med att restaurera ett stort område på en gård som vi tog över 1997. Det var ganska igenvuxet sedan 40-talet och framöver. Jag började med att besöka lantmäteriet och leta upp gamla kartor över hur det såg ut en gång och fick en överraskning. Det hade varit ett fåbodområde fram till 1880-talet. Då fick jag en galen idé, jag skulle öppna upp området ungefär som på kartan från 1860, ja den "sjukdomen" eller galenskapen eller vad det nu är, har jag inte lyckats blivit befriad från ännu... Jag började med att leta upp var de gamla hagarna hade gått och märkte ut dem. Sedan røjde jag ner all småbusk och tog dit ett skogsföretag som hjälpte mig med avverkning av skogen. Alla viktiga träd som jag ville ha kvar märktes ut.

Bild fotat på Täkta 1997, Foto Stefan Olander

hagmarker

RIS, RIS, RIS...

Det låg ris överallt, man kan säga att jag bundit ris åt min egen rygg, det var mer än jag klarade av. Jag fick hjälp av ett gäng arbetslösa under juni månad 1998, att dra och kratta ihop allt ris i högar som vi eldade vid rätt tillfällen. Det såg ut som om svedjefinnarna hade slagit till på gården, rök och eld överallt.

Det är viktigt att få undan allt ris så det inte ligger kvar och multnar ner och göder marken. Efter avverkningen så frigörs det mycken näring, så andra säsongen blev det en rejäl växtlighet som jag fick slå av och låta betas av djur. Sedan har man fullt upp med att sköta dessa marker med betesdjur eller slätter, då det är viktigt att få undan vegetationen och hålla efter den för att magra ur marken. Blir vegetation kvar så göder den marken och fel arter gynnas i stället för de ursprungliga som fanns där tidigare.

DET KRÄVS MULAR

Med maskiner kan man hålla en stor del av åkermarken öppen och eventuellt odla foder eller spannmål, men det viktigaste för att återställa den biologiska mångfalden är betande djur.

RESULTATET

Så här 20 år senare har jag massor av fina arter av både det ena och andra på markerna runt om i hagarna, mer på vissa ställen och mindre på andra. Men fortfarande så krävs det också massor av jobb med röjsåg och slätterbalk, men främst av betande mular, de är de bästa naturvårdarna. Så är du intresserad av att sätta igång; tveka inte, rädda det som räddas kan, och lycka till!

Stefan Olander, Foto Hällpetters Maria Bergström

Stefan är egen företagare och mångsysslare inom natur- och kulturvård. Han arbetar med inventeringar av flora och fauna, restaurering av hagmarker, håller kurser i hur man stänger gårdsgårdar, är föredragshållare och leder guidade turer i kultur- och naturmiljö.

Stefan är ordförande i Gävleborgs Botaniska Sällskap och verksam i styrelsen för Gävleborgs Fäbodförening, han ingår också i styrelsen för Biosfärområde Voxnadalen och har för deras räkning gjort en inventering av fäbodan i biosfärområdet.

Bild från hagen 1997, Foto Stefan Olander

Samma hage fyra år senare, år 2001, Foto Stefan Olander

Hagen år 1997, Foto Stefan Olander

Samma hage, samma björk i oktober 2020, Foto Stefan Olander

Kursen När förr blir nu - mjölkning och produktion med tradition, går vidare!

Den 24–25 oktober träffades kursdeltagarna från i somras för nästa steg i sin utbildning.

Kurstillfället hölls på skid- och kursanläggningen i Harsa, och fullföljdes på ett förträffligt sätt. Totalt med kursledning, styrgrupp och inbjudna samlades arton personer och programmet höll bra kvalitet. Under tiden då undertecknad var där, så var Charlotta Netsman från Stenegård/Svedbovallen på plats. Trots en svikande teknik berättade hon om projekten och verksamheten vid Svedbovallen i Järvsö kommun. Gruppen gjorde också ett besök där eftersom Harsa ligger på skogen med ett flertal fåbodvallar i närområdet, varav Svedbovallen är en. Charlotta ville också passa på att sprida att Svedbovallen står utan brukare till sommaren och känner "vi" någon intresserad så är de välkomna att höra av sig till henne.

BLANDAD KOMPOTT

Efter besöket så blev det fika med ostprovning. De flesta deltagarna hade med sig egentillverkade och lokalproducerade ostar som avnjöts med bedömningar och kommentarer. Kursledarna Birgitta Sundin och Kristina Åkermo från Eldrimner kopplade på och följde upp från sommars kurs i Krype i Söderhamns skärgård. Innehållet under dagarna var varierande, från smörtillverkning till ekonomi i företaget och var gränsen går till hobbyverksamhet. Anna Karin Gidlund från Svenska Getavelsförbundet pratade och delade med sig av sin stora erfarenhet av avel, skötsel och mjölkproduktion. Deltagarna fick vara med om att kärna smör och tillverka småost.

På lördagskvällen kom Cecilia Bruce från Hästberg och tog upp tråden kring "Fåboden - kvinnornas rike". En fantastisk föreställning vid brasans sken nere vid samekåtan och stranden.

FLER KURSTILLFÄLLEN PÅ GÅNG

Dagarna avslutades med färd till Delsbo och besök vid Alsjövallen. Ett gott exempel på nyinköpt fåbod med stora visioner och mycket röjning. Den här fyrdagarskursen: 2,5 dag samt 1,5 dag kommer att följas av tre ytterligare kurser kommande sommar. Nu står Värmland, Dalarna och Jämtlands län står på tur att vara värdar. Följ utannonseringen på vår hemsida www.fabod.nu och i kommande nummer av den här tidningen.

*Ingela Käreskog &
Carin Gisslén Schönning*

Annika på Krype tvättar smör,
Foto Ingela Käreskog

Ost från januarikursen, Foto Ingela Käreskog

Kristina Åkermo gör smör, Foto Ingela Käreskog

Besök på Alsjövallen hos Frida och Daniel
Foto Ingela Käreskog

Eldrimners fäbodprojekt avslutas - men fortsättning följer

Under senhösten 2020 avslutas det fäbodprojekt som Eldrimner drivit i 1,5 år. Syftet har varit att förmedla kunskap och inspiration i form av studieresa, kurser, träffar, film med mera och att bidra till nätverkande. Ett lyckat projekt och nu tar fäbodförbundet över stafettpipen.

LÖPMAGEVERKSTAD

Under fäbodriksdagen i Klövsjö i slutet av september genomfördes en aktivitet kring löpmagar och hur man skulle kunna ta tillvara och använda dem idag. Kristina Åkermo, veterinär och hantverksmejerist, demonstrerade hur man lokaliserar och tar loss löpmagen i ett slaktat lamm. Hon visade hur man sedan enkelt kan blåsa upp löpmagen för torkning. I ett andra pass visades hur löpförmågan i den torkade löpmagen – en torkad löpmage från i fjol – kan testas genom att kontrollera flockningen i mjölk. Ett tillverkat löpvatten tillsattes då mjölken. Intressant är att löpmagen inte bara innehåller de enzymer som krävs för koaguleringen av mjölk utan också kan bidra med termofila mjölksyrabakterier, då djurets löpmage håller 41 grader, vilket kan påverka både textur och smak i osten.

SÖKANDET EFTER TRADITIONELL KUNSKAP

Denna verkstad var en del i utforskandet av hur vi skulle kunna återta en traditionell metod och det finns förhoppningsvis fortfarande en del kunskap att gräva fram kring hur löpmagar användes förr. Till exempel finns en del nedteckningar på Matkult.se (Institutet för språk och folkminnen) och i hembygdsföreningarnas arkiv runt om i landet kanske det går att finna än mer information; så sätt igång och leta! Ett är säkert och det är att det fanns en mängd variationer på hur man gjorde. De två löpmage-passen filmades i ett samarbete mellan Eldrimner och SLU:s projekt kring löpe. Länkar till filmerna finns på Eldrimners fäbodsida på webben. Kursostar inom projektet gjorda just med löpe extraherat ur torkad löpmage avsmakades under en ostprovning som inledde middagen på fäbodriksdagen.

Birgitta Sundin, Branschansvarig Mejeri vid Eldrimner, Foto Hällpetters Maria Bergström

KONSTEN ATT KOKA MESE

En sista publik aktivitet genomfördes i slutet av november med fördjupning i ämnet mesekokning. Till vår hjälp anlätades Pascale Baudonnel, mejerikonstutbildad i Frankrike och verksam som gårdsmejerist i Norge. Hon har hållit en mängd kurser i ämnet mese eller brunost som den fastare varianten heter i Norge. Önskemålet om en meseverkstad hade framförts från flera håll under projektets gång och nu fick det bli ett webinarium online på grund av nuvarande tider med reserestriktioner. Webbinariet tog upp meseprodukters innehåll, viktiga parametrar vid tillverkning, vad som händer under kokningen, tillverkningsfel och lösningar likaväl som förpackning, förvaring, utrustning, energialternativ och lokaler.

INFORMATIONSFILM OCH SLUTRAPPORT

Under hösten produceras en kort film som visar fäbodbruk av idag, hur företagandet och tankar för framtiden kan se ut. Filmen kommer att läggas ut på Youtube. En slutrapport ska också produceras under höst- och vintermånader. I den kan ni läsa mer om vad som genomfördes i hela projektet. Förutom slutrapporten kvarstår i skrivande stund ett par skrivarbeten om fäbodprodukters mervärden, som exempelvis fettsyreinnehåll av omega 3, samt tillverkningsmetoder. Rapporterna publiceras på fäbodprojektets sida på Eldrimners hemsida.

Birgitta Sundin m fl gör småost
Foto Ingela Käreskog

FORTSÄTTNING FÖLJER

Nu lämnar vi över stafettpipen till FSF:s fäbodprojekt som så smått satt igång i år med den kompetensutveckling projektet handlar om. 2021 kommer tre kurser att erbjudas med fokus på målgruppen blivande fäbodbrukare. Kurserna kommer preliminärt att ges på Karl-Töväsens fäbod i Dalarna under juni, på Kårebolsäterna i Värmland och på Svedjevallen i Jämtland under juli månad. Undertecknad är anlita för att organisera dessa kurstillfällen. Om årets kursupplägg följs kommer kurserna vara uppdelade i två tillfällen. Så tills vi hörs igen, allt gott!

*Birgitta Sundin, Branschansvarig mejeri
och ledare för fäbodprojektet, Eldrimner
www.eldrimner.com*

Kulturpris till två av fäbodförbundets medlemmar

Ett stort grattis till både Anita Myhr och Victoria Törnqvist och tack för ert fina arbete. Grattis också till hela fäbodsverige, kulturprisen är ett kvitto på att fäbodrörelsen värderas som ett viktigt kulturarv, något att värna, bevara och utveckla.

Anita Myhr, Foto Håkan Tunón

– När kommunen ringde så sade jag spontant att "är det här verkligen möjligt? Jag måste fundera på om jag verkligen vill ta emot det av er". Men sedan fick jag veta att det var folkets röst, medborgarna hade fått skicka in sina kandidater, och jag fick flest röster. Krokoms kommun var bara en jury. Då blev jag glad och varm om hjärtat. Jag bestämde mig för att ta emot priset, jag kunde ju inte svika alla de som röstat på mig, säger Anita Myhr.

MOTIVERINGEN TILL PRISET

"För sitt brinnande intresse och drivkraft att visa upp ett unikt kulturarv. En fäbod

som har klassats som riksintresse. Proffsig och kunnig i allt hon gör för både sina djur, gäster, förädling och förmedling av natur och kultur. En för många utdöende konst som verkligen tar en tillbaka till hjärtat i Jämtland. Fäboden har varit i familjens ägo i många generationer och är väl bevarad, mycket tack vare ett aldrig sinande engagemang. Här har man möjlighet att få uppleva ett kulturarv i världsklass."

INGET PÅ KOMMUNENS HEMSIDA

När redaktionen söker efter information om kulturpriset 2020 på Krokoms hemsida finns inget skrivet om detta trots att priset delades ut i slutet av oktober. Vi kontaktar därför kommunikationsavdelningen och frågar varför. Handläggaren uppger att de inte hunnit uppdatera sidan och att inga bilder finns därför att utdelningen i år skedde digitalt på grund av pandemin. Däremot finns ett filmklipp på Youtube där man kan se hur representanter från Krokoms besöker Myhrbodarna för att dela ut priset.

Gå in på www.youtube.se och sök på "Kulturpris 2020 Krokoms" så hittar ni klippet.

Hällpetters Maria Bergström

Victoria Törnqvist, Foto privat

Falu kommuns barn- och ungdoms kulturpriset 2020 tilldelas Victoria Törnqvist

Motiveringen lyder "För att genom sina böcker om den spralliga fjällkon Tjärna sprida kunskap om fäbodlivet och levandegöra en viktig del av Faluns och Dalarnas kulturhistoria. Med sina målande barnböcker har Victoria skapat ett intresse för fäbodlivets natur- och kulturupplevelser samtidigt som hon skapat läsglädje för många barn".

Priset delas ut i samband med kommunfullmäktiges sammanträde i december.

Utöver att skriva barnböcker är Victoria också skribent i vår tidning och ledamot av styrelsen för Förbundet Svensk Fäbodkultur och utmarksbruk.

Hällpetters Maria Bergström

Gagnefs kommuns miljöpris tilldelas i år Bastbergets Fäbodlag

Juryns motivering lyder:

"Bastbergets fäbodlag "kolaget", tilldelas miljöpriset för många års engagerat arbete med att upprätthålla det traditionella fäbodbruket som bidrar till en levande fäbod och en unik miljö"

På Bastbergets fäbod har man sedan 1500-talet bedrivit traditionellt fäbodbruk. Betesdriften som pågått under alla år håller landskapet öppet och har gett platsen en artrik flora. Fäboden var under 1800-talet Skandinavien största med 100 hushåll och nära 600 djur.

Hällpetters Maria Bergström

Bastberget nämns första gången i skrift år 1550, Foto Elin Hejll

Ärteråsen – ett av Dalarnas sju underverk

Dalarnas museum har låtit allmänheten nominera och rösta fram landskapets sju underverk. Hela 377 nomineringar kom in och blev slutligen till sju vinnare. Fäbodkulturen blev ett av underverken och Ärteråsen valdes som ett representativt fäbodställe för fäbodkulturen, kulning och ristningar.

Ärteråsen, Foto Signe Bergström

Svedbovallen, Foto Ingela Käreskog

Getter på Svedbovallen, Foto Cecilia Bruce

Blir du nästa fäbodbrukare på Svedbovallen?

Svedbovallen i Hälsingland är en välbesökt vall med många besökare. Men nu står man utan fäbodbrukare till sommaren. Ljusdals kommun, som äger vallen, går därför ut med en efterlysning.

– Grunden är att vi vill hitta någon fäbodbrukare som håller markerna öppna och för traditionerna vidare. Det är det viktigaste, men sedan kan personen ifråga också driva caféet, ha kursverksamhet och utveckla Svedbovallen som besöksmål. Vi kan anpassa förutsättningarna utifrån aktuell fäbodbrukare, förklarar Charlotta Netsman, verksamhetschef på Stenegård som är den organisation som ansvarar för vallen.

MEJERI

Ljusdals kommun har under 2018–2020 drivit ett utvecklingsprojekt på Svedbovallen, finansierat av Leader Hälsingbygden och Ljusdals kommun. Syftet var att skapa hållbara förutsättningar för en öppen levande fäbod som

brukas traditionellt med ett småskaligt mathantverk. Ett konkret exempel på vad projektet åstadkom var att man drog in el och vatten och inredde en av de gamla stugorna till ett väl fungerande mejeri som är klassat för livsmedelsproduktion.

FÖRRE FÄBODBRUKAREN

De två senaste somrarna har Martin Söderqvist både brukat vallen och hållit i caféverksamheten, något som fungerat mycket bra.

– Det är tråkigt att Martin nu väljer att lämna Svedbovallen. Men hans verksamhet har expanderat så mycket de senaste åren att han inte hinner med att vara både på vallen och på sitt gårdsmejeri i Ljusdal. Det är roligt att det gått så bra för honom och vi tackar för de här åren.

INTRESSERAD?

Mer information kommer snart att läggas ut på www.svedbovallen.se och på Svedbovallens Facebook-sida.

Frågor kontakta Charlotta Netsman via mail charlotta.netsman@ljusdal.se

Hällpetters Maria Bergström

Charlotta Netsman, Foto Lisa Björner

Studieförbundet Vuxenskolan och FSF i samverkan

Studieförbundet Vuxenskolan, SV, har idag verksamhet i landets alla kommuner och når cirka en miljon människor med våra folkbildande aktiviteter.

Ett prioriterat område är att vara den lokalt drivande kraften för föreningslivets behov av bildningsverksamhet.

Just nu pågår ett omfattande digitalt utvecklingsarbete för att ställa om hela verksamheten till digital folkbildning. Intresset för och tillgängligheten till digitala samtal har förstärkts av coronapandemin. Det kommer alltmera att bli en kombination av fysiska och digitala möten när föreningar har styrelsemöten,

studiecirkel och andra aktiviteter. Med tanke på att SV är de gröna näringarnas studieförbund känns det självklart att vi ska samarbeta med Förbundet Svensk Fäbodkultur och utmarksbruk. Med min medverkan på Fäbodriksdagen i Klövsjö där jag presenterade studieplanen till boken Fäboden, naturen, kulturen och kulturlandskapet har vi gemensamt tagit ett viktigt steg för att utveckla samarbetet mellan SV och FSF.

Med studieplanen och den intressanta boken hoppas jag att det kommer igång många studiecirkel där alla deltagare får tillfälle att samtala med likasinnade om hur fäbodbruket ser ut i deras trakter.

Vad har förändrats under din livstid? Vilka utmaningar innebär framtiden?

Ta kontakt med din lokala SV avdelning så hjälper de till med lokal och annat som behövs för att komma igång med cirkeln.

Jag hjälper gärna till med att förmedla kontakt med SV om det behövs!

Lars-Erik Larsson
larserik@sv.se
Studieförbundet Vuxenskolan
www.sv.se

Boktips!

Titel: En sommar på Skalsvallen

Förlag: K&R AB

Antal sidor: 94

Format: Inbunden

Utgiven: 2020

ISBN: 978-91-88925-27-5

Beställs på www.jarvsohembygdsforening.se

En sommar på Skalsvallen innehåller rika och självupplevda berättelser om fäbodlivet som det var förr.

Det är en grupp i Järvsö Hembygdsförenings fäbodkommitté som under en tid arbetat med att samla ihop berättelser om fäbodliv. Fokus har varit autentiska berättelser. I deras samling ingår Klubba-Annas fantastiska beskrivning med text, teckningar och dikter. En dikt tillägnad Anna skriven av Erik Halvarsson finns också med. Från Skalsvallen får vi också läsa om Mickels-Pers och Mickels-Kerstins upplevelser. Från Svedbovallen har Ingrid Frost skrivit om sina barndomsminnen, när mormor Brita var skojänta. Från Harsavallen har vi brev från Ella Olsdotter hem till mamma Brita i Nybo. Lite längre fram i tiden är dottern Inga fäbodjänta och brevväxlar med mamma Ella.

Fäbodkommittén förklarar att "vi har gjort den här sammanställningen för att vi tycker att fäbodlivet, så som det en gång var, är en viktig och unik del i vår historia. Det är kvinnornas historia, det var de som arbetade på vallen. De skötte alla praktiska sysslor, fick själva ta alla beslut, stora såväl som små, och hantera alla problem som uppstod. Denna del av vår historia förtjänar att bevaras för framtiden. Våra berättare har skrivit ner sina minnen av precis samma skäl – vi får inte glömma bort".

Fäbodkommitténs projektgrupp har bestått av Eleonor Jansson, Irene Göllas, Birgitta Bergström, Nisse Olofsson samt Josefine Owetz.

Eleonor Jansson, dotter till Klubba-Anna och Irene Göllas

Bli medlem!

Förbundet samlar den svenska fäbodrörelsen och verkar för att bevara, främja och utveckla fäbodarna, fäbodkulturen, fäbodbruket och övrigt utmarksbruk. Vi vill också främja bygg-

nadskultur, kulturarv och traditionell kunskap, samt att bibehålla betesrättigheter som resurs och som framtida möjlighet för fäbodbrukare och ägare av jordbruks- och skogsfastigheter.

Tillsammans blir vi starkare och kan driva våra intressefrågor bättre. Som medlem får du också den här tidningen i din postlåda och blir uppdaterad om vad som är på gång.

Information om oss, de regionala fäbodföreningarna, stadgar och medlemskap finns i redaktionsrutan på sidan två och på vår hemsida www.fabod.nu

Så blir du medlem i Förbundet Svensk Fäbodkultur och utmarksbruk:
För medlemskap betala 300 kr per person, organisation eller företag. Eller 500 kr per familj utan begränsning av antal personer i hushållet.
Bankgiro: 5243-8538